

# DEN JORDPOLITISKA DISKUSSIONEN OM JORDBRUKETS STORLEK

*Av lantmätare K. E. SANDSTRÖM, Stockholm*

DEN svenska jordbruksjorden har sedan äldsta tider varit föremål för en alltjämt fortgående jorddelning. Visserligen har under kortare tider även tendenser till sammanläggning kunnat förmärkas, men resultatet har dock blivit att jorden i dag är uppdelad på fler brukningsdelar än någonsin tidigare i vår historia. Utvecklingen kommer väl omsider att föra med sig, att delningen avlöses av en sammanläggning av små fastigheter till större, ur driftsekonomisk synpunkt lämpligare enheter. Vilka ekonomiska och sociala förutsättningar, som måste föreligga innan detta kommer att ske, är en komplicerad fråga att besvara och ännu svårare är att förutsäga vid vilken tidpunkt denna sammanläggning kommer att bli en allmän företeelse över hela vårt land.

Den drivande kraften vid den äldre jordstyckningens fortskridande var utan tvivel den naturliga folkökningen, vilken till sin olika karaktär i olika landsändar bestämdes av många outredda faktorer, enligt Wohlin<sup>1</sup> sannolikt sammanhängande med rasegenomligheter hos befolkningen. Hemmansklyvning valdes i stora delar av landet som en utväg att intensifiera jordbruket. I vissa trakter med mera utpräglad aristokratisk bondestruktur kunna dock släktjordsåskådningarna ha omfattats med sådan styrka att folkökningen icke lett till jorddelning utan endast till en ökning av den obesuttna lantbefolkningen. Vid mitten av 1700-talet hade emellertid en stor del av bondebefolkningen genom jorddelningens fortskridande bringats nästan ned till gränsen för besuttenhet, sådan denna gräns bestämdes av då rådande förhållanden. I västra Värmland, där fattigdomen var störst, hade hemmansklyvningen t. o. m. gått så långt under denna gräns att befolkningen tidvis måste försörja sig genom tiggeri.

Sedan denna tid har jordbrukets avkastning per arealenhet upp-

<sup>1</sup> Nils Wohlin: Den svenska jordstyckningspolitiken i de 18:de och 19:de århundradena.

hörligt stegrats och möjliggjort ytterligare uppdelning av jorden under de följande århundradena, särskilt sedan parcelleringen underlättats genom att besuttenhetskravets upprätthållande i lag ersatts med en mera liberal lagstiftning.

Genom den statliga egnahemsverksamheten sedan början av detta århundrade har tillskapats många små jordbruk, vilka icke kunna och icke heller äro avsedda att helt försörja sina innehavare. Den moderna formen för främjande av den inre kolonisationen är arbetarsmåbruksverksamheten. För avstyckning av jord för bildande av ett arbetarsmåbruk fordras att tillgången på stadigvarande arbete i orten är tillräcklig. Detta innebär en ny politik med restriktivt innehåll i motsats till den liberala. Men även denna sysselsättningsprincip är en tidsprodukt, som kommer att sakna användning när de ekonomiska förhållandena blivit förändrade. Den kommer sannolikt att ersättas av kravet på räntabilitet och viss arbetsproduktivitet inom jordbruket om överhuvud taget några bestämmelser alls i fråga om jordbrukets storlek komma att erfordras.

Frågan om jordbrukets minimistorlek är ett centralproblem inom jordpolitiken. Intressant är att finna hur olika åsikter brytas kring detta problem under olika tider och tidsförhållanden.

De första kända författningarna rörande inskränkning av rätten att dela jorden härstamma i vårt land från mitten av 1400-talet. Kristian I:s plakat om skattegodsens vidmakthållande av år 1459 hade i främsta rummet syftet att säkerställa konungamaktens skatterättigheter, vilket skedde genom bibehållandet och återställandet av den äldre likformiga jordfördelningen. Delning och sammanläggning hade rubbat denna likformighet och eftersom skatten under medeltiden utgick med samma belopp för varje bonde, låg det i lagstiftarens intresse att förhindra att en skattebonde slog under sig mera jord än han var fullsädes uppå och därigenom hindra andra att etablera sig som skattebetalande bönder. I dessa bestämmelser ingick även förbud mot skattegodsens sönderstyckning under besuttenhetsgräns.

Samma strävan att hindra rubbningar i den gamla jordfördelningen bland skatteallmogen var utmärkande även för Gustaf Wasas och hans efterföljares jordpolitik, ehuru det fiskaliska intresset icke längre var lika stort, sedan de nya skattdelningarna med ledning av jordbrukets storlek, uttryckt i jordatal, börjat införas.

Ett visst samband mellan jordstyckningen och befolkningens

tillväxt och rörelser ansågs förefinnas, ehuru orsakssammanhanget icke kunde klarläggas. Emellertid stod giftermålsfrekvensen oftast i förhållande till antalet hemmansklyvningar, varför långt driven hemmansklyvning borde ha betraktats såsom ett medel att framkalla folkökning och erforderlig, rikligare tillgång på såväl manskap till krigsmakten som tjänstefolk till ståndspersonernas hushåll. Ätminstone under Karl XI:s tid ansågs jordpolitiken böra bedrivas i detta syfte. Men därvid ansåg man sig kunna använda besuttenhetslagstiftningen för att nå samma resultat. Genom att inskränka hemmansklyvningarna hindrade man bondsöner och tjänstefolk att bli självständiga jordbrukare och gjorde dem på så sätt predestinerade för regementena eller dräng- och pigtjänst. Med den användning och politiska betydelse, som besuttenhetsbegreppet då fick, behöver det alltså icke ha motsvarat vad som vid denna tid ansågs vara en nödortfölig levnadsstandard. Det torde trots detta ändå ha motsvarat detta minimum.

Först en tid längre fram fick besuttenhetsbegreppet innebörden av en mätare av den sociala minimistandarden och en däremot svarande användning inom jordpolitiken. Till följd av den obesuttna lantbefolkningens undertryckta ställning började nämligen på 1720-talet en utflyttning ur landet, vilken väckte stor uppmärksamhet och påverkade det allmänna tänkesättet. Som en följd därav infördes efter mångåriga diskussioner år 1747 en lättnad i bestämmelserna för hemmansklyvning, så att skatte- och kronohemman fingo klyvas i sex, åtta eller mindre delar, vilkas bärkraft dock skulle underkastas en viss prövning, i sista hand av landshövdingen. Dock vore klyvning icke tillåten om sökanden icke ville träda i giftermål. Av denna bestämmelse framgår, att lagstiftning tillkom för att tillgodose ett socialt behov. Prövningen av besuttenheten skedde dock sannolikt på mycket lösliga grunder.

Under frihetstiden fortgick hemmansklyvningen oavbrutet tills slutligen en reaktion emot densamma inträdde vid sekelskiftet. Vid en av kammarkollegium företagen enquete rörande möjligheten att införa en fixerad besuttenhetsgräns yrkades från olika landsändar på en dylik gräns, vilken emellertid icke borde bestämmas medelst mantalsbråk emedan mantalsmättet kunde variera kraftigt inom en och samma socken eller t. o. m. samma by. Arealen åker, äng och betesmarker, eller årliga utsädet i förening med antalet kreatur äro exempel på dylika mått, som föreslogos.

Vid samma enquete avgåvos många utlåtanden rörande den lösa lantbefolkningens tillväxt, som vid denna tid började bli landsbygdens stora sociala fråga. Jordstyckningen kom med anledning därav att sättas in i sitt socialpolitiska sammanhang. Den författning, som följde år 1827 efter ett grundligt förarbete och utrönande av såväl det allmänna tillståndet som av de olika uppfattningarna rörande problemens art och räckvidd, kom emellertid i väsentlig mån att bestämmas av den personliga åsikten hos den kände statssekreteraren Danckwardt, vilken var den, som utarbetade författningen och föredrog densamma inför statsrådet. Han var övertygad om nödvändigheten av att befrämja allmogens strävan efter självständighet och tveksam rörande besuttenhetslagstiftningens ändamålsenlighet. Såsom villkor för bibehållandet av inskränkningen av hemmansklyvningen satte han rättigheten till avsöndring av ett mindre jordområde. Nu gåvos för första gången preciserade föreskrifter rörande besuttenhet. För full besuttenhet fordrades att till hemmansdelen skulle höra »så goda ägor av åker, äng och betesmark, att med begagnande av tillgängliga odlingslägenheter ett hushåll av minst tre arbetsföra personer måtte kunna av ägornas behållna avkastning underhållas». På en besutten hemmansdel borde vidare ovillkorligen kunna hållas en häst och ett par dragoxar, två à tre kor och fem à sex får eller getter. Samtidigt infördes ett stadgande, som legaliserade den sedan länge tillämpade principen att i bergslagerna eller skärgårdarna klyvning fick ske under besuttenhetsgränsen med hänsyn till tillgången på näringskällor utanför jordbruket.

1827 års problemställning är av intresse än i dag emedan vår nuvarande jordpolitik bygger på åskådningar, som kunna följas tillbaka till denna tid. Tidigare hade lantbefolkningens försörjningsproblem egentligen icke intagit första rummet inom jordpolitiken. Visserligen framfördes ofta såsom argument mot jorddelningens frigivande just dessa välkända farhågor rörande bondeståndets förvandling till en obesutten jordägareklass, men i diskussionerna framkom dock ofta att jordlagstiftningen främst betraktades som ett medel att dirigera den egendomslösa lantbefolkningen. Vid början av 1800-talet hade emellertid befolkningsutvecklingen oberoende av jordstyckningspolitiken givit upphov till den situation, man sedan länge hade fruktat skulle inträffa. Nödvändigheten av att giva den obesuttna lantarbetarklassen möjlighet till försörjning genom egna jordbruk blev nu uppenbar — å andra sidan ledde en ökad jorddelning otvivelaktigt till fattigdom

bland jordbrukarna. Detta var ett dilemma, som man inte kunde komma ur, så länge man endast betraktade befolkningsutvecklingen i dess sammanhang med jorddelningen och icke tog hänsyn till övriga näringsgrenar. Ställd inför detta dilemma uttalade Danckwardt som sin mening, att lantbefolkningen icke finge fråntagas möjligheten att anlägga nya brukningsdelar och föreslog därför avsöndringsinstitutet. Samtidigt infördes ju också stödjordbrukets princip i lagstiftningen eftersom man redan tidigare funnit att en kombination av jordbruk med annan förvärvskälla hade sitt berättigande. Hundra år senare skulle samma princip komma att införas ånyo ehuru med andra proportioner än vid denna tid.

Från denna tid daterar sig således uppfattningen om lantbefolkningens försörjningsproblem såsom ett komplicerat system, vari befolkningsutvecklingen på landsbygden, jorddelningen och övriga näringsgrenars expansion voro de tre stora variablerna. Befolkningsutvecklingen stod ej att hejda och dess beroende av jorddelningen var alltså mindre än man tidigare hade föreställt sig. Jordstyckningen var fortfarande åtstramad och därigenom förhindrades en intensiv uppodling. Övriga näringsgrenar utvecklades under näringsfriheten men hunno icke följa med befolkningsutvecklingen. Under sådana förhållanden är det icke heller att förvåna att befolkningstillväxten slutligen ledde till den omfattande emigrationen, som började vid mitten av förra århundradet och fortsatte ett stycke in på detta. Den hade kanske kunnat undvikas eller åtminstone fått mindre proportioner om jordstyckning och uppodling av nya odlingsmarker i stället hade uppmuntrats i 1827 års lagstiftning. Upphävandet av besuttenhetslagstiftningen år 1881 kom alltför sent för att kunna hejda emigrationen.

Den jordstyckning, som igångsattes efter 1880- och 90-talens liberala lagstiftningar har medfört även många icke önskvärda resultat. Samfälligheter kunde delas upp bland ett flertal delägare i små, ofta obrukbara skiften och även vid vanliga hemmansklyvningar och ägostyckningar tillskapades ytterst olämpliga fastigheter. Men detta berodde till stor del på, att man icke insåg vikten av att förhindra ägosplittring. Man betraktade jorden som en vara vilken kunde styckas och säljas som andra varor i små enheter. Felet låg icke så mycket däri att de uppkomna fastigheterna voro små utan att deras ägor voro spridda i ett flertal skiften. Att dela var måhända nödvändigt, men man hade bort tänka på *hur* man delade.

Jorddelningen kom alltså att bedrivas på ett sådant sätt att en reaktion förr eller senare måste infinna sig. Den kom också genom de i jorddelningslagen av år 1926 ånyo införda principerna med restriktiv innebörd. Dessa skärptes år 1937 och komma kanske att undergå ännu en revision genom fastighetsbildningssakkunnigas nu pågående utredning. De nu gällande bestämmelserna äro av intresse ur många synpunkter och ha fått en förnyad aktualitet genom den i år i riksdagen väckta socialdemokratiska partimotionen med yrkande om utredning rörande vissa åtgärder för åstadkommande av bärkraftiga jordbruk.

Som bakgrund till den ovannämnda lagstiftningen av år 1926 och 1937 måste ses dels den omständigheten att mycken olämplig jordstyckning förekommit, dels det förhållandet att jordpolitiken sedan sekelskiftet haft till syfte att tillvarataga alla försörjningsmöjligheter genom nybildning av små jordbruk och fortsatt uppodling och dels strävan att befria de undertryckta torpare- och arrendatorsklasserna från beroendet av de större jordägarna genom beredande av möjligheter till erhållande av egna jordbruk.

Man införde således föreskriften, att den genom jorddelning nybildade fastigheten måste vara lämplig för sitt ändamål och uppställde andra villkor rörande sammansättningen av olika ägoslag. Även beträffande jordbrukets storlek ansåg man sig böra införa vissa bestämmelser. Men sedan tanken att även de minsta brukningsdelarna hade sitt berättigande vunnit insteg, kunde man ej förbjuda dessa, utan förbudet riktades i stället mot jordbruk av den storlek, som hundra år tidigare hade ansetts böra godtagas som stödjordbruk, nämligen de som icke nådde upp till full besuttenhet. Stödjordbruk med en storlek upp till 3—4 hektar få således bildas, där tillgången på arbete av stadigvarande karaktär är god. Där man icke kan påräkna biförtjänst genom arbete utanför jordbruket fordras däremot att jordbruket skall vara minst av familjejordbruks storlek, d. v. s. av den storlek att det kan sysselsätta och försörja en ordinär familj. I praxis har denna gräns blivit tämligen skarpt fixerad genom arealsiffror, vilka variera något i olika landsdelar. Avsikten med denna föreskrift är, att förhindra uppkomsten av s. k. ofullständiga jordbruk, vilka äro av sådan storlek och sammansättning, att familjens arbetskrafter icke kunna helt utnyttjas inom jordbruket samtidigt som tillgången på annat arbete i trakten är ringa. Lagens syfte är alltså att försöka förmå dessa överflödiga familjer att söka sig till en annan ort med rikligare arbetstillgång eller med möjlighet att

erhålla ett fullständigt familjejordbruk. Till jordbruk av denna förbjudna kategori räknas t. ex. i Västerbottens skogsbygd jordbruk om 4—8 hektar odlad eller odlingsbar jord.

Men det anmärkningsvärda i detta sammanhang är, att uppkomsten av jordbruk av denna storlek förhindras även å orter där arbetstillgången är så riklig att stödjordbruk få bildas. Motiveringen är i detta fall att denne jordbrukare kunde sköta varken jordbruket eller arbetet vid sidan av detta med någon framgång. Men många fall givas, då omständigheterna tala för att en av jordägaren begärd avstyckning av ett jordbruk om 6—7 hektar åker hade varit mera motiverad än de storlekar om 3 resp. 12—15 hektar som jorddelningslagen tillåter. Detta gäller alldeles särskilt för det fall att arbetstillgången icke är stadigvarande ehuru tidvis en god arbetstillgång kan konstateras. I dessa trakter, och sådana finnas över hela Norrland, vore det särskilt motiverat att tillmötesgå den jordbrukande befolkningens behov av jordbruk i mellanstorleken även om man icke valde denna kategori som riktpunkt för jordpolitiken. Jordbruk av mellanstorlek ha sitt berättigande först och främst genom den möjlighet till konjunkturutjämning, som de erbjuda. I goda tider med riklig tillgång på annat arbete taga de mindre jordbrukarna vara på de bättre betalda extraförtjänsterna och försumma jordbruket en smula för att återgå till jordbruket och försörja sig nödtorftigt på detsamma när arbetstillgången blir otillräcklig. Denna anpassning är icke möjlig vid stöd-jordbruket, som är för litet för att kunna försörja ens en liten familj vid arbetslöshet eller vid familjejordbruket, som är för stort för att kunna försummas utan förlust. Stöd-jordbrukspolitiken är i sin nuvarande utformning full av motsägelser. Till stöd-jordbruket får således icke enligt lagens mening avstyckas för mycket odlingsmark, så att följderna kunde bliva, att denna mark uppodlades till åker, vilken sedan av ägaren kunde försummas, om han fann det med sitt intresse förenligt. Odlingsmarken får hellre användas som skogsmark än uppodlas till ett jordbruk av den kategori, som jordbrukarna helst vilja ha men som jordpolitikerna anse olämpliga. Den nationalekonomiska nyttan av denna politik är svår att förstå. Vid nybildningen av stöd-jordbruk har en viss återhållsamhet varit nödvändig på grund av svårigheten att avgöra vilket arbetstillfälle, som bör betraktas såsom stadigvarande.

Ovanstående exempel avse att visa hur tillskurna schabloner ha ett tvivelaktigt värde vid rationell fastighetsbildning särskilt i

de fall då jordbruksfastigheten måste utformas med tanke på en kombination med arbete utanför jordbruket. Risker för ett alltför schematiskt betraktelsesätt föreligga alltid när direktiv utgå centralt för att gälla över hela landet utan hänsyn till de undantag, som kunna vara berättigade på grund av lokala eller alldeles speciella förhållanden. Samma risk skulle otvivelaktigt föreligga om den av socialdemokraterna föreslagna jordreformen komme till utförande.

Enligt deras åsikt bör vid komplettering av ofullständiga jordbruk uppodling av mark ske endast där det erforderliga resultatet icke kan nås på andra vägar. De anse det naturligt att tänka sig en tilldelning av jord från större egendomar till mindre jordbruk, så att dessa göras ekonomiskt bärkraftiga. Samtidigt tänker man sig kunna sammanslå mindre brukningsdelar till enheter av familj jordbruks storlek. Vidare framhålles att skyddet för jordbruksnäringen bör utformas så, att rationellt inrättade jordbruk, vid vilka arbetskraften kan fullt utnyttjas, bereda innehavarna möjlighet att erhålla en skälig arbetslön och en med övriga yrkesutövare likvärdig levnadsstandard. Om jordbruksstödet utformas med denna jordbrukstyp, det s. k. familj jordbruket som riktpunkt, måste det också komma de grupper av företagare och arbetare till godo, som äro knutna till det större jordbruket. Skall detta tolkas så, att de små jordbruken skulle stödjas i mindre utsträckning än förut och därigenom en sammanslagning av dessa till familj jordbruk framtingas?

Denna politiska inställning måste givetvis grundas på vissa antaganden rörande befolkningsutvecklingen och näringslivets utveckling överhuvud taget. Enligt befolkningsutredningens prognoser kommer folkmängden att minska under de närmaste årtiondena och medföra en åtstramning av arbetskrafttillgången. Vår nuvarande jordbrukspolitik kommer då icke längre att vara aktuell. Den syftar ju till ett nyttiggörande av arbetskraft genom bildande av stöd jordbruk och till fullständig sysselsättning av den tillgängliga arbetskraften vid enheter, som äro avsedda att brukas som självständiga jordbruk. Kan det vara riktigt att anlägga brukningsdelar, som inom en snar framtid kanske komma att vara överflödiga. Socialdemokraterna förutsätta också i sin motion, att försörjningsbördan kommer att lätta och att en sammanslagning av mindre jordbruk kan påskyndas. Men kan befolkningsutvecklingen enbart medföra att de små jordbruken övergivas. Nej, ty dessas ägare komma att vara bundna vid dem så länge icke för-



månliga anställningar erbjudas dem på annat håll. En utökning av antalet arbetstillfällen och en expansion av övriga näringsgrenar, främst industrin är således vad som erfordras. Först därefter skulle en omorganisation av jordbruksnäringen för åstadkommande av full sysselsättning enligt familjejordbrukets idé kunna genomföras. Den nu förekommande partiella arbetslösheten inom jordbruket kan icke avhjälpas endast genom en sammanslagning av brukningsdelar. För att sammanslagning skall vara möjlig fordras helt andra ekonomiska förutsättningar än de nu rådande.

Men vi böra väl i likhet med motionärerna hoppas, att näringslivet skall komma att uppvisa en utveckling, som medför just dessa nödvändiga förutsättningar. Dessa skulle bestå i att tillgången på arbeten utanför jordbruket blev betydligt större och säkrare än nu, vilket skulle medföra en minskad efterfrågan på småbruk. De jordbruk, som uppvisade den lägsta arbetsproduktiviteten, skulle då bli föremål för sammanslagning. Stödjordbruken skulle så småningom komma att betraktas såsom föga rationella emedan användningen av maskiner vid dessa är så gott som utesluten. Arbetet måste därför bli mycket hantverksmässigt. Men vilken skulle under sådana förhållanden familjejordbrukens ställning bli? Deras styrka ligger nu uti den trygga försörjning de erbjuda jordbrukarefamiljen ehuru lönen för det utförda arbetet är låg. Hur kommer familjejordbruket att uppskattas när goda arbetstillfällen i allt större utsträckning givas utanför jordbruket och samtidigt jordbruksarbetarna vid större jordbruk erhålla allt högre arbetslöner för sitt arbete? Familjejordbruken komma att vara underlägsna i konkurrensen på grund av sina höga kostnader för byggnader och inventarier. Vid familjejordbruken kan visserligen viss maskinell utrustning förekomma och framtida uppfinningar skola kanske erbjuda dem större möjligheter i den vägen genom små universalmaskiner, men de komma dock alltid att vara underlägsna de större enheterna.

En sammanslagning av små brukningsdelar till större jordbruk kan således komma till stånd endast under förutsättning att förhållandena på arbetsmarknaden äro sådana att de små jordbruken frivilligt övergivas av sina innehavare. Men under så gynnsamma förhållanden kommer även en omvärdering av familjejordbruket att ske. Man kommer ej längre att sätta värde på arbetets stadigvarande karaktär utan kommer att betrakta det lågt betalda arbetet vid det egna lilla jordbruket som föga eftersträfvansvärt. Vi se redan hur svårt det i en del trakter är för innehavaren av ett

familjejordbruk att finna en hustru, som vill hjälpa honom i ladugårdsarbetet. Framtidens ladugårdar måste troligen vara av den storlek att de böra skötas av en manlig ladugårdsskötare. Utvecklingen på det maskinella området i förening med en omläggning till mera extensiv drift kommer troligen också att medföra att framtidens familjejordbruk kunna vara minst dubbelt så stora som de nuvarande. Den i dag lämpliga fördelningen av jorden i familjejordbruk om 10—15 hektar åker kommer kanske redan om ett årtionde att vara föga ändamålsenlig.

Jordpolitiken bör icke endast syfta till att tillgodose stundens behov. Det gäller icke endast att söka avgöra vilken jordfördelning som i dag hade varit den rationellaste utan när riktlinjerna dragas upp för framtiden bör givetvis en prognos uppgöras för den framtida utvecklingen även på andra områden än jordbrukets. Eljest kunna ödesdigra misstag begås. I detta sammanhang kan erinras om hur 1800-talets jordpolitiker begingo ett misstag, som för oss i dag är dyrt att reparera. Genom utflyttningar i samband med laga skiften sprängde man nämligen sönder de gamla bybildningarna trots böndernas protester. Detta fortgick även sedan tecken började kunna skönjas, vilka utvisade att en ny tid höll på att bryta in, som skulle komma att medföra uppenbara fördelar för dem, som voro bosatta i samhällen.

Historiens dom över vår tids jordpolitik skulle bli hård om den fortsatte att vara blind för, att en omvärdering av jordbruksföretagens ändamålsenlighet håller på att ske, och kanske rentav sökte genomdriva en jordreform, som syftade till en förstärkning av de små jordbruken på de störres bekostnad. En liberal lagstiftning, som medger en viss frihet för den enskilde att anlägga det jordbruk, som bäst svarar mot hans behov, hans förmåga och ekonomiska möjligheter, kan alltid försvaras men däremot icke en aktiv jordpolitik, vilken medvetet syftar till ett genomförande av en ny jordfördelning, om vilken man icke ens med bestämdhet kan säga, att den kommer att vara önskvärd ur nationalekonomisk synpunkt även i framtiden.

Jordpolitiken har under de sista 150 åren inneburit en serie felbedömningar rörande den framtida utvecklingen och har givit lagstiftarna många bakläxor. Ett stort misstag var otvivelaktigt att den inre kolonisationen så länge som möjligt förhindrades genom besuttenhetslagstiftningens upprätthållande. I början på 1800-talet drogs dennas värde för första gången på allvar i tvivelsmål samtidigt som man insåg det berättigade i en kombination av

små jordbruk med övrigt arbete då utkomstmöjligheterna voro små, men det skulle dröja 100 år innan stödjordbruksidén helt slagit igenom. Under tiden hade en stor del av befolkningen genom dess tillväxt kommit att sakna utkomstmöjligheter och blivit tvungen att emigrera. En olycka var också att bysprängningen genomfördes över stora delar av landet för att nu få lov att repareras genom en återinflyttning i samhällen med de stora kostnader som detta kommer att föra med sig. Som ett allvarligt fel måste också betraktas att 1880- och 90-talens lagstiftningar på jorddelningsväsendets område icke kommo att innehålla några fordringar rörande de nybildade fastigheternas form och beskaffenhet. Därigenom skulle mycken olycklig jorddelning ha kunnat förhindrats. Kravet att fastigheten skulle vara lämplig för sitt ändamål infördes för sent, långt efter det de skadliga jorddelningarna redan hade skett. De restriktiva bestämmelserna rörande jordbrukets storlek ha däremot alltid varit av tvivelaktigt värde och komma att bli det i särskilt hög grad om politiken nu skulle inriktas mot skapandet av familjejordbruk, vilka om 20 år komma att vara otidsenliga. Det förefaller vara jordpolitikens öde att alltid vara 50 år efter sin tid.